

13 ongelukken

Rein Gerritsen

13 O N

G E L U K K E N

De zieke ziel

deel II

Deze roman – een vervolg op *Knock-out* (2009) – werd mede mogelijk gemaakt door een stimuleringsbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Copyright © 2012 Rein Gerritsen

© Foto Rein Gerritsen: Jan Boeve

Omslagfoto: Wrakkenmuseum Terschelling

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Nederlandse rechten: Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2012

ISBN 978 90 477 0459 1

NUR 300

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Bindwerk: Stronkhorst – Van der Esch, Groningen

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

Opgedragen aan Paul Noorman (1930-2010),
mijn goede vriend

Men seyt gemeenlyck dat een Man,
Die thienderleye Handt-werck kan,
Wel dathien ongelucken heeft.
– Petrus Baardt, *Deughden-spoor* (1645)

Het is opvallend hoe weinig mensen zich ervan bewust zijn dat opsluiting in een gevangenis een uiterst geniepige marteling is. Men staat er eenvoudig niet bij stil en is stom verwonderd als een ex-gevangene er als een beetje raar, laat staan gevaarlijk mens uit komt.

– Herman Bianchi, *Politiek en criminaliteit* (1992)

INHOUD

PROLOOG – *Het schoonmoederprobleem*

EEN – *Zeg nooit ‘sorry’*

TWEE – *Vlees en drank, veel drank*

DRIE – *Uwe lomphheid*

VIER – *Voetje koffiemelk*

VIJF – *Bloemencorso*

ZES – *Splijtende koppijn*

ZEVEN – *Armoedeval*

ACHT – *De avonddirecteur*

NEGEN – *Ambtelijke idiotie*

TIEN – *Turbo*

ELF – *Ceremonie protocollaire*

NAWOORD – *Beavis and Butt-Head*

PROLOOG

Het schoonmoederprobleem

Het landelijk opleidingsinstituut van de Dienst Justitiële Inrichtingen, De Plettenburg in Nieuwegein, ging schuil achter prachtige boschages. Op het parkeerterrein, aan het einde van de oprit, stonden een paar stoere wagens en enkele motoren, waaronder een goed onderhouden klassieke Fat Bob. De aanblik van de Harley deed mijn hart sneller slaan. Om daarmee over 's heren wegen te jakkeren, richting Oostenrijk, leek me heerlijk. Tijd om die gedachte vast te houden had ik niet. Ik moest me concentreren op de taak die voor mij lag: voorlichting geven aan Penitentiaire Inrichtingswerkers, in justitie-jargon 'piewie's' genaamd, in de volksmond beter bekend als gevangenisbewakers. Zoals mijn moeder zaliger zou zeggen, had ik daar even veel zin in als 'een dief in het hangen'. Ik begaf me als ex-gedetineerde in het hol van de leeuw. Toch waren deze sessies broodnodig om de communicatie gaande te houden tussen beide antagonisten. Tijd om het hoofd koel te houden en het verhaal strak.

Ik meldde me bij de balie aan, met mijn paspoort gereed in de hand, in de verwachting dat er eerst een controle zou volgen. 'Nee joh, daar doen wij hier niet meer aan', zei de conciërge, een andere dan degene die ik kende, gemoedelijk. 'Ik zal aan de instructeur doorgeven dat jij er bent. Wacht maar even in de kantine. Daar rechtdoor en dan de gang in naar links.' Onderweg naar het schaftlokaal kwam ik een drom in judopakken gehulde mensen tegen die luidkeels met elkaar in discussie waren over hoe je een gevangene het beste kon 'immobiliseren'. 'Je gebruikt een politiegreep', vond de één, 'met je rechterarm achterlangs om de linkerarm van de persoon heen geslagen, waarbij je dan die arm met je eigen linkerarm stevig naar beneden trekt, zijn ellebooggewricht fixerend. Zo'n type doet niets meer.' 'Welnee', meende een ander, 'je moet een *ude garami* toepassen, uit zo'n armklem komt niemand meer los. Bovendien hoeft je dan niet per se naast of achter zo'n gedetineerde te staan, maar kun je hem van voren benaderen.'

Een pezig klein mannetje van middelbare leeftijd, zo te zien bracht hij veel tijd door in de sportschool, pikte me op uit de kantine. Hij begroette me hartelijk, voorzag me van koffie en vertelde me wat hij

van de voorlichting verwachtte.

‘Dit zijn piewie’s die aan het eind van hun opleiding staan’, vertelde de instructeur. ‘Sommigen werken al een tijdje in een gevangenis met een standaardregime; anderen zijn pas begonnen. Maar geen heavy stuff. Ze moeten jouw klas nog doen en dan krijgen ze hun certificaat, wat ze nodig hebben om een vaste aanstelling bij justitie te kunnen krijgen. Dit is dus een moetje voor ze, aan het eind van een reeks van andere verplichte hoogstandjes, en ze hebben er dan ook helemaal geen zin in om een uur lang, of nog langer, naar een ex-gedetineerde te luisteren. Vooral niet omdat het nu zo’n mooi weer is. Ze zitten allemaal liever met hun luie gat op de binnenplaats en ze haten je nu al.’ Hij glimlachte terwijl hij het woord ‘haten’ uitsprak.

‘Oh, die haat is geheel wederzijds’, zei ik met een even brede glimlach.

‘Ik moet je trouwens wel even waarschuwen.’

‘Waarvoor?’

‘Nou, deze jongens zijn allemaal Pvv-stemmers, zoals de meeste lui op de werkvloer bij justitie.’

‘Je wou zeggen dat ze allemaal even ongeïnformeerd zijn en geen idee hebben waar ze nu eigenlijk over praten?’

‘Ha’, grinnikte hij, ‘zo zou je het ook kunnen zien, maar nee, ik bedoel dat ze een bloedhekel hebben aan gedetineerden en ex-gedetineerden. Ze gaan jou straks hard aanpakken. Het liefst zouden ze zien, in de voetsporen van Vadertje Wilders tredend, dat we hier in Nederland ook een Guantanamo Bay-achtige detentiefaciliteit krijgen.’

‘Die hebben we toch al?’

‘Wat bedoel je?’

‘De Terroristenafdeling in Vught, beter bekend als Guantanamo Vught, of De Schie in Rotterdam.’

Hij keek me onderzoekend aan. ‘Je bent goed op de hoogte.’

‘Heb je *KRO Reporter* over Vught dan niet gezien? Iedereen kon daarin zien dat de praktijken in die gevangenis al onze ideeën over onze mooie democratische rechtsstaat beschamen. Je hoeft zelfs niet eens veroordeeld te zijn om daar vast te zitten, net als in Guantanamo.’

Uit zijn reactie kon ik opmaken dat ik met die opmerking te dicht

bij hem kwam. Hij werkte voor justitie en zou zeker, ongeacht wat hij er zelf van vond, het beleid van justitie niet kunnen afvallen zonder zichzelf kwetsbaar te maken. Zijn volgende vraag onderstreepte dat hij het gesprek over een andere boeg wilde gooien.

‘Vind je het trouwens moeilijk om die jongens zo bezig te zien met judoën? Je zult, in jouw detentieperiode tenminste, daar wel eens mee te maken hebben gehad.’

‘Nee, dit stoort me niet. Dit zijn weerbaarheidstrainingen, zo te zien, geen gevechtstrainingen. Dit is allemaal tamelijk onschuldig. Van een *ude garami* of een *yoko-ude-hishigi* ligt geen enkele gedetineerde wakker, zijn sterfelijke lijf in een schietgebedje aanprijzend bij de Lieve Heer. Over hun taalgebruik heb ik wel wat op te merken. Dat vind ik ronduit storend: ze praten over gedetineerden alsof het dingen zijn, bepaalde types die je, alsof dat de normaalste zaak ter wereld zou zijn, op zo’n ingrijpende manier kan en mag behandelen. Op straat zouden hun gedragingen hoogst strafbaar zijn. Aan de andere kant ligt hun gedrag geheel in de lijn der verwachtingen: als je mensen traint in dit soort agressieve bejegeningen, heb je weinig andere keus dan de persoon die tegenover je staat als opponent zien, als vijand, als iets dat uitgeschakeld moet worden. Je gaat er dan van de weeromstuit ook zo over praten.’

‘Zo te horen heb je daarover nagedacht. Hoe zou jij het dan doen?’ vroeg hij, nieuwsgierig geworden. ‘Wat voor een weerbaarheidstraining zou jij dan het beste vinden?’

‘Aikido.’

‘Alleen maar aikido?’

‘Geloof me, dat is meer dan genoeg. Belangrijker dan dat is de filosofische gedachte achter aikido. Iemand die jou aanvalt, zie je niet als tegenstander, als vijand, als iets waarvoor je bang moet zijn, maar als iemand die de harmonie verstoort. Alle contra-acties die je onderneemt zijn er uitsluitend op gericht om die balans weer te herstellen. Wat dat betreft zou aikido een nauwe aansluiting kunnen vinden bij de herstelrechtbeweging hier in Nederland.’

‘Ik zie waar je heen wilt. Je bedoelt dat een vergeldend strafrecht-klimaat, zoals het onze, agressieve trainingen met zich meebrengt, terwijl een herstelrecht-klimaat veel meer is gericht op harmonieuze acties met een constructief effect – contra-acties, zoals je zegt, omdat

je bij aikido nooit zelf gewelddadig mag ingrijpen. Dat klinkt interessant en misschien moeten we het daar straks eens verder over hebben, maar nu eerst de voorlichting. Wat wou je hun gaan vertellen?’

‘Ik wou het gaan hebben over de OPI.’

Dit thema, de OPI ofwel de Optimalisering Personele Inzet, had ik vooraf uitgekozen omdat deze bezuinigingsmaatregel van justitie het gevangeniswezen de laatste tijd het hardst raakt. Sinds de invoering van de OPI in februari 2010 zijn de piewie’s verplicht om, net zoals dat in de gezondheidszorg gebruikelijk is voor patiënten, stop-watchzorg te geven aan gedetineerden: tien minuten voor urinecontrole, twintig voor celinspectie en ga zo maar door. Dat moeten ze allemaal keurig bijhouden en optekenen, een boekhouding die iemand horendol kan maken. In de praktijk betekent dit voor de veiligheid van de piewie zelf dat hij, door de tijdsdruk, af en toe in zijn eentje de deur van meermanscellen moet ontsluiten, terwijl de veiligheidsvoorschriften zeggen dat dit met minimaal twee man moet gebeuren.

Een uitstekend gespreksonderwerp, leek me. Ook een leuke taak om uit te vinden of dit gezelschap bestond uit pure regelneukers of dat er ook mensen bij zaten die nadachten over de regels die ze ten uitvoer moesten leggen.

‘Goede keuze’, viel de instructeur me bij. ‘Kom, dan gaan we ze maar eens opzoeken. Wil je nog koffie hebben?’

‘Ja graag.’

‘Alsjeblieft. Waarvoor heb je gezeten, als ik vragen mag?’

‘Voor een bankoverval.’

‘Oei, dat vinden ze spannend. Ging het met veel geweld gepaard?’

‘Nee, helemaal zonder fysiek geweld. Alleen wat dreigende taal en gezwaai met ongeladen wapens.’

‘Dat was nog zeker uit je pre-aikido-tijd.’

***

Op het binnenpleintje zaten acht man, lui onderuitgezakt in hun stoelen, te genieten van het felle ochtendzonnetje. Ze waren geani-

meerd met elkaar in gesprek over het belangrijkste gespreksonderwerp dat er is voor mannen gedurende hun diensturen: vrouwen. Met brede armgebaren en wat verfijndere handwenken schetsten zij een beeld in de lucht van hoe de proporties van de ideale vrouw er voor hen uitzagen. Het was duidelijk dat zij een Raquel Welch-achtige vrouw voor de geest hadden: weelderige boezem, wespentaille, brede heupen en lange benen, waarschijnlijk gecompleteerd met oogwimpers van een halve meter lang, waaronder zwoele ogen schuilgingen waaruit een onbeperkt mededogen sprak met het lot van zeehondjes en andere verschoppelingen der aarde. Drie van hen waren wat oudere mannen, van mijn leeftijd, zo tegen de vijftig, de andere waren knapen van een jaar of vijfentwintig. Eigenlijk veel te jong om piewie te zijn, gezien het feit dat een gevangenisbewaarder het niet zozeer van zijn opleiding, maar vooral van zijn ervaring moet hebben.

Opmerkelijk keken ze op toen hun instructeur en ik kwamen aanlopen. Hun gesprek verstomde. Ze namen me van top tot teen op, nieuwsgierig vorsend, net zoals Italiaanse vrouwen je op straat ongegeneerd de maat kunnen nemen en je vervolgens, met een rukje van hun hoofd, te kennen geven hoe hun oordeel luidt. Ik liet ze maar even begaan, geheel in mijn rol van 'zo ziet een ex-boef er in het alledaagse leven uit'. Na zoveel voorlichtingen op scholen en lezingen elders in het land was ik dit 'apies kijken' intussen wel gewend.

Vervolgens keek ik ze stuk voor stuk in de ogen. Leerzame materie. Oude, Friese gevoelens, de voorbodes van ophanden zijnd gevaar, staken bij mij de kop op. Intuïtieve alarmbelletjes rinkelden. Twee van hen zouden voor mij een fysiek gevaar kunnen opleveren, van de rest had ik niets te vrezen. De ene jongen, een risicogeval, had lange spieren als kabeltouwen op zijn ontblote onderarmen liggen en al even gespierde onderbenen en kuiten. Die pezige gespierdheid was hem vast niet komen aanwaaien. Hij zat me koeltjes op te nemen, in te schatten, met een hautaine blik in zijn ogen waaruit een absolute overtuigdheid van zijn eigen morele gelijk sprak. De ander was een boom van een kerel met korte spieren die aan alle kanten uitbundig opbolden en uitpuilden. Agressief, ineengedoken als een panter voor zijn sprong, zat hij me aan te staren. Die twee gaan me straks, tijdens de voorlichting en misschien wel eerder, de meeste problemen opleveren, dacht ik. Die twee moest ik dus als eerste verbaal aanpakken.

‘Jongens, dit is...? Hoe heet je eigenlijk?’

‘Zeg maar Rein.’

‘Goed, dit is dus Rein. En die gaat jullie straks wat vertellen over zijn ervaringen als ex-gedetineerde...’

‘Waar is dat nou voor nodig?’ vroeg de agressieveling. ‘We zitten nu aan het eind van ons traject en we moeten alleen nog naar zijn stomme lulverhaal luisteren om de krabbel te krijgen op ons briefje? Ik zie dat niet zitten. Ik kan mijn tijd wel beter gebruiken, want...’

‘We hebben als DJI een contract met de stichting Delinkwentie & Samenleving. En Rein, die dit werk vrijwillig doet, zal zijn tijd ook vast wel beter kunnen gebruiken. Dus gun hem, op z’n minst, het respect door even naar hem te luisteren. Misschien steek je er wat van op’, onderbrak de instructeur hem.

‘Doe jij dit werk vrijwillig?’ vroeg de spierbundel ongelovig. ‘Kom jij hier uit eigen beweging naar toe, terwijl je op je water kunt weten hoe wij over je denken?’

Ik knikte beamend.

‘Heeft jouw moeder je nooit verteld dat je je nooit ergens vrijwillig voor moet opgeven?’ klonk het uitdagend.

‘Ja, dat heeft ze. En ze had nog gelijk ook.’

‘Waarom doe je het dan?’

‘Omdat er zaken zijn die belangrijker zijn dan ik. Of jij. Of jullie.’

‘Goed’, haakte de instructeur in. ‘We houden nu even op met het wedstrijdje verpissen en aftasten. Het is nu kwart voor elf. Jullie beginnen om elf uur en ergens halverwege Reins voorlichting kom ik er ook bij zitten.’

Ik voelde dat ik iets moest doen om de spanning te doorbreken en hun tegenzin weg te nemen. Belangrijker dan dat, ik moest de leiding nemen. Justitiepersoneel op dit niveau is uitermate autoriteitsgevoelig en luistert naar iemand die zeker is van zijn zaak. Daarom zei ik tegen hun leraar, hun onderwijzer ook aankijkend: ‘Ik heb een idee. Jullie geven mij straks tien minuten van jullie tijd en mochten jullie dan besluiten dat ik uit mijn nek lul, dat het allemaal geouwehoer is, dan mogen jullie opstappen, de rest van de dag lekker vrij nemen. Jullie krijgen de aantekening voor het volgen van de cursus en we gaan

ieder ons weegs. Tenminste... als jullie docent het daarmee eens is.' Dat was hij. 'Maar', ging ik voortvarend verder, terwijl ik de spiermassa aankeek, 'weet ik jullie wel te boeien – vergeef me het woordgrapje - dan maken we het uur helemaal vol en mag ik straks een rondje rijden op jouw Fat Bob.'

'Hoe weet je dat het mijn Harley is?' vroeg *Mister Muscle*.

'Jij bent de enige die zware motorlaarzen draagt, terwijl het bloed- en bloedheet is. Bovendien is je linkerlaars, net boven de wreef, beschadigd door de terugslag van de versnelling. Harley's doen dat nou eenmaal. Het maakt deel uit van hun charme.'

Iedereen ging akkoord met het voorstel. En niemand van ons zou hebben durven dromen dat we anderhalf uur later nog steeds met elkaar in een stevig gesprek verwickeld waren, of dat we daarna gebroederlijk aan de lunch zaten en de rest van de middag gezamenlijk doorbrachten, onderwijl gezellig koutend. Ik had dat in ieder geval nooit voor mogelijk gehouden, vooral niet toen ik tot de ontdekking kwam wie zij werkelijk waren en wat zij deden.

***

'Goed, jullie weten nu wie ik ben en wat ik hier kom doen. We gaan het vandaag over de OPI hebben', begon ik de voorlichting. 'Optimalisering Personele Inzet.'

'Hoezo gaan we het over de OPI hebben', mopperde de jongen met al die spieren op zijn lijf, klaarblijkelijk vastbesloten om mij een ritje op zijn Harley door de neus te boren. 'Wat hebben wij met die OPI te maken?'

'Ja, wat hebben wij daarmee te maken?' vielen anderen hem bij.

'Jullie vragen je af wat je met de OPI te maken hebt', merkte ik op, 'alsof de meest ingrijpende maatregel van de laatste jaren in het gevangeniswezen niets met jullie werk te maken heeft. Alsof het jullie pakkie-an niet is dat er sinds februari al verschillende gevangenisopstanden hebben plaatsgevonden, naar aanleiding van de invoering van de OPI. Zijn jullie gek? Niet van deze wereld?'

Een beetje overdonderd door mijn felheid antwoordde de gespierde dwarsligger: 'Ja, dat van die opstanden weten we natuurlijk en dat van de OPI ook, maar wat heeft dat met ons te maken?'

‘Nou breekt me de klomp. Als een piewie niet weet wat hij met de OPI te maken heeft, dan heb ik hier te maken met een zootje halve garen. Ik ben weg.’

Ik was al bezig om mijn spullen bij elkaar te graaien, een beetje pissig geworden, toen de jongen zwakjes protesterend zei: ‘Ja maar, wij zijn geen piewie’s.’

‘Wat? Jullie zijn geen piewie’s?’

‘Nee hoor.’

‘Wat zijn jullie dan wel?’

‘Wij zijn bewa’s’, klonk het bijna eendrachtig. ‘Bewakers.’

De deur van het lokaal ging open om de instructeur binnen te laten die werd aangetrokken door onze stemmen die steeds maar harder hadden weerklonken.

‘Wist jij dat dit bewa’s zijn en geen piewie’s?’ vroeg ik aan hem, enigszins kwaad, want als hij dat wist had hij me vrolijk met een kluitje in het riet gestuurd.

‘Nee, echt niet’, zei hij. ‘Zijn jullie echt bewa’s?’ vroeg hij aan de aanwezigen.

‘Wij zijn allemaal bewa’s, stuk voor stuk. Sterker nog, we zijn allemaal leden van een Inzet Bijstandsteam’, antwoordde de gespierde knul, die zich meer en meer deed gelden als de woordvoerder van de club.

‘Jezus’, foeterde de instructeur. ‘Waarom wist ik dat niet? En jij’, vroeg hij aan mij, ‘ga jij door met de voorlichting? En ik heb er alle begrip voor als je dat niet doet. Die stichting van je krijgt keurig de rekening betaald.’

‘Nee, als jij dat goed vindt en jullie ook, dan ga ik door. Dit gaat interessant worden. Maar ik moet me wel even herpakken en wat drinken.’

Mopperend verwijderde de instructeur zich uit het leslokaal, iets prevelend over iemand die er goed van zou gaan lusten.

Grote shit, dacht ik ondertussen. Bewakers! Dat heb ik weer. De twee groepen aartsvijanden ontmoeten elkaar en ik sta hier in mijn eentje. De meeste voorlichters van de stichting Delinkwentie & Samenleving zijn er bepaald niet happig op om hun verhaal te doen voor justitie, vooral niet wanneer het nog maar kort geleden is dat zij uit de

gevangenis kwamen of wanneer ze nog in een programma zitten. In hun leefwereld geldt dat de enige goede bewaker een dode bewaker is, zoals ook de bewakers geloven dat de enige fatsoenlijke gedetineerde een houten jas aan heeft. Ze staan lijnrecht tegenover elkaar, en om nu, zo snel, aan die mensen te vertellen waarom jij in de gevangenis terecht kwam en hoe je dat ervaren hebt, terwijl de kans groot is dat je één of meer van die piewie's kent, nee, daar zit niemand van D&S op te wachten. Ook ik niet, al is het voor mij meer dan twintig jaar geleden dat ik vastzat. Voor bewa's gold dit toen dubbel en dwars: zij waren een ramp. Met piewie's viel nog wel te praten, met bewa's niet. Ik kon mij de bewa's en hun gedragingen nog goed voor de geest halen.

Dat waren de jongens die de gebouwen van justitie beveiligden, die de ziekenhuisdiensten en transporten deden, die als bewaker rondliepen bij gevangenis. Uit hun gelederen werden vaak de leden van het Inzet Bijstandsteam gerekruteerd, de knokploegen van justitie, waarna ze een soort van ME-opleiding kregen, net zoals ik, toen ik nog in militaire dienst zat, mijn antiburger-opleiding had mogen ontvangen in de heide bij Beekbergen. Zij waren het die bij een opstand in schildpadformatie de gevangenis kwamen schoonvegen, alles en iedereen bij de geringste weerstand tegen de vlakte slaand. Zij waren het die tegenstribbelende gedetineerden met veel machtsvertoon uit hun cellen sleurden en in de isoleer stopten. Met deze lui discussiëren was onmogelijk. Dit waren jongens die praatten met de wapenknuppel.

Officieel, om de mogelijkheid van verbroedering tegen te gaan en de nodige afstand te bewaren, mochten bewa's daarom niet direct in de bejegening met gedetineerden omgaan. Zij hadden slechts een ondersteunende functie. Zelfs de piewie's keken op hen neer. Omgekeerd konden bewa's gedetineerden letterlijk niet luchten of zien. Tijdens hun opleiding kregen ze het wij/zij-denken erin gestampt à *la foie gras*. 'Wij', alles wat met justitie te maken heeft, zijn goed; 'zij', dat tuig van de richel, de verdachten net zo goed als de veroordeelden, zijn per definitie slecht. In hun ogen waren gedetineerden niet meer dan onverbeterlijke misdadigers die je ook als zodanig, met harde hand, moest behandelen.

Toch hadden deze jongens in dit opzicht gelijk. De OPI was op hun

functie niet van toepassing, simpelweg omdat ze niet op directe wijze met gevangenen mochten omgaan, tenzij hun ingrijpen een 'rustherstellende' functie had. Hups, daar vloog het belangrijkste onderwerp van mijn voorlichting de deur uit.

Stilletjes vervloekte ik de administratie van D&S. Het was tot daaraan toe dat ik de enige van ons clubje vrijwilligers was die voorlichting durfde te geven aan piewie's en aan het Voorbereidend Jaar Politie school, maar dit ging me echt een stap te ver. Als de administratie aan mij gevraagd had of ik voorlichting wilde geven aan bewa's, dan had ik zonder enige aarzeling nee gezegd. God, wat had ik een pokkenhekel aan die lui! Dit waren, zo dacht ik er toen over, de ergste van de ergste misdadigers, in dienst van justitie. Dit waren de jongens die mij, als ik verzet bood tegen plaatsing in de isoleercel, lachend in elkaar sloegen met hun knuppels. En nu zat ik daar midden tussenin, alsof ik hals over kop in een slangenkuil gelazerd was.

Het kostte me veel moeite om de gedachte in mijn hoofd te prenten: 'Nee, dit zijn niet de jongens uit Leeuwarden en niet van De Rode Pannen. Het zijn andere jongens en ook de tijden zijn veranderd. Ze zullen toch niet allemaal even misdadig zijn. Bovendien. Als ik een normaal gesprek met hen zou kunnen aanknopen, als ik gewoon eerlijk ben en laat zien wie ik ben, misschien zou hun dat op het idee brengen dat ik op de eerste plaats gewoon een mens ben, net als zij, en geen misdadiger die gestraft moet worden. En misschien, heel misschien, kan dat inzicht ertoe leiden dat ze de volgende keer als ze moeten ingrijpen, iets meer oog hebben voor de mensen met wie ze te maken hebben. Daarbij is het kunnen voorkomen van detentieschade, aan welke kant dan ook, een belangrijk doel van D&S. Dus kop op, Gerritsen. Ga ervoor. Zet je beste beentje voor.'

Na een paar seconden en een slok water was ik er weer klaar voor. Ik gaf mijzelf in gedachten een bemoedigende schouderklop. Ik had het toch maar goed gezien dat er iets niet klopte met de samenstelling van de groep. Te jonge jongens om piewie te zijn. Te goed getraind ook. De ouderen in de groep bleken hun mentoren te zijn.

***

Wat is er leuker voor een leerling dan tot de ontdekking komen dat

zijn leraar op het verkeerde been staat en even een moment volkomen van zijn apropos is? De bewa's dartelden op hun stoelen, elkaar vrolijk aanstotend. Overduidelijk waren zij in hun nopjes met deze verwarring van hun instructeur en mij. Ik besloot olie op het vuur te gooien.

'Oké. De eerste vijf minuten waren al spannend. En laten we het beestje gelijk bij de naam noemen, geen verstoppertje spelen: jullie hebben een pokkenhekel aan mij en ik aan jullie. Dat is van oudsher zo. Ik ken jullie echter alleen maar als jullie je overvaltenuw aanhebben, met jullie helmkappen op, voorzien van schilden, zwaaiende knuppels en maze-granaten. Nu zie ik, voor het eerst, de gezichten die daarbij horen. Jullie gezichten, menselijke tronies. Jullie zien ook mij, een ex-boef, ook een mens, zomaar in het wild rondlopen. Ik stel voor dat we alle gedachten die we over elkaar hebben, uitspreken. Ook al zijn ze nog zo hard. Goed? Begin dan maar.'

'Waar heb jij voor gezeten', wilden ze als eerste weten.

'Voor een bankoverval, verboden vuurwapenbezit, heling en auto-diefstal.'

'Is het gelukt, die bankoverval?'

'Ja.'

'Cool. Hoeveel had je buit?'

'Achthonderdduizend gulden, zo om en nabij.'

'En hoeveel jaar gevangenisstraf hield je daaraan over?'

'Zes jaar onvoorwaardelijk, psychiatrische dwangverpleging en twee jaar proeftijd.'

'Dus', zat een oudere man voor zich uit te rekenen, 'je hebt in totaal, na aftrek van de voorwaardelijke invrijheidsstelling, zo'n vier jaar vastgezeten?'

'Nee. Al met al heb ik zo'n tweeënhalf jaar gezeten, misschien ietsjes meer.'

'Ha', merkte de mentor triomfantelijk op. 'Jij lult uit je nek, knaap. Als je werkelijk zes jaar had gekregen, dan had je er na aftrek vier moeten uitzitten en geen tweeënhalf. Kom jongens. We zijn de rest van de dag vrij.'

Het gerommel van stoelen steeg op en de groep maakte aanstalten om het lokaal te verlaten, opgewonden door dit onverwachte mee-

vallertje.

‘Is dat zo?’ onderbrak ik hen. ‘Is er echt geen andere mogelijkheid?’

‘Nou moet je eens goed luisteren, klerelijder, jij vuile crimineel. Vrijlating wegens goed gedrag is allang afgeschafte, dus je probeert ons gewoon in de zeik te nemen. En sodemieter nu maar gauw op, anders gaan we je straks verbouwen.’

‘Is het werkelijk?’ antwoordde ik koel.

Mijn onbewogenheid maakte een andere mentor nieuwsgierig.

‘Heb jij daar nog iets over te zeggen dan?’ vroeg hij.

‘Ja, dat heb ik. Zou het niet kunnen dat ik gedeeltelijke gratie, zo’n anderhalf jaar, heb mogen ontvangen van de koningin?’

‘Loop effe niet te darren, joh, dat is na de Tweede Wereldoorlog maar een keer of zes, zeven voorgekomen. Wou jij zeggen dat jij... zo’n...?’

‘Inderdaad, dat ik een gegratieerde ben. Volgens mij kun je dat ook opzoeken in het systeem.’

Plots werd het muisstil in het lokaal. Iedereen liet liggen waar hij mee bezig was en staarde me ongelovig aan. Als ik ze verteld had dat ik de transseksuele evenknie was van Pamela Anderson, had de schok niet groter kunnen zijn.

Bingo. Inwendig, maar vooral niet al te openlijk, kon ik van dit soort momenten intens genieten. Het feit ter sprake brengen dat ik een gegratieerde ben, zorgde altijd voor het beoogde resultaat op een politieeschool of tijdens een publiek debat. De aanwezigen bevroren en hun denken begon plotseling overuren te maken. In het beste gedeelte van mijn leven had ik er niet bij stilgestaan hoe zwaar dit feit meetelt in het denken van mijn ‘opponenten’, maar sinds ik het wel wist, maakte ik daar dankbaar gebruik van. Ik genoot van de innerlijke ommezwaai die er in hun denken plaatsvond. Het ene moment hadden ze me nog beschouwd als een tweedehands mens, als iemand die hoogst nodig ter aarde besteld moest worden, en het volgende moment moesten ze het feit laten bezinken dat hun allerhoogste baas, degene voor wie ze het allemaal deden, hun nationale moeder, genade had betoond aan dit miesmuizerige mannetje dat nu voor hen zat. En als de koningin dat gedaan had, wie waren zij dan wel om...?

‘Willen jullie nu weer op jullie stoelen plaatsnemen en wil jij – jij, degene die me net “vuile crimineel” noemde, hoe heet je?’

‘Bart.’

‘Oké, Bart. Harde taal vind ik prima, maar smeerlapperij pik ik niet. Ik verwacht van jou je excuses, anders kun je maar het beste de klas verlaten.’

‘Nou, goed dan. Sorry.’ Het klonk nog gemeend ook.

Ik was hier getuige van een kleine cultuuromslag. Een bewaker die zijn excuses aanbood aan een gedetineerde of ex-gedetineerde, in hun beleving was dat nagenoeg hetzelfde. Ongehoord.

‘Excuses aanvaard. Zullen we dan nu maar gaan beginnen met onze eigenlijke discussie? Wie weet er een goed onderwerp, nu we de OPI ter ziele hebben gedragen?’

‘Ik krijg het niet aan mijn schoonmoeder uitgelegd waarom wij niet zwaarder straffen’, begon de eerste, een wat oudere man.

‘Deels komt dat, denk ik, doordat jij als ambtenaar gehouden bent aan een zwijgplicht. En probeer jij als medewerker van een dierenasiel maar eens aan iemand uit te leggen wat een hond is als je de woorden “blaffen” en “kwispelen” niet mag gebruiken...’

‘Ze moesten jullie veel strenger straffen, langer opsluiten, helemaal kaalplukken’, viel een tweede hem bij.

‘Daar zijn ze al druk mee bezig en misschien is dat goed nieuws voor jullie schoonmoeders’, antwoordde ik. ‘De afgelopen vijftien jaar is het aantal veroordeelden verviervoudigd, inclusief de tot levenslang veroordeelden, de strafmaat neemt ook toe en de “pluk ze”-wetgeving neemt gevangenen en zelfs verdachten alles af. En het gaat alleen nog maar harder worden, in dubbele vaart, vooral nu Teeven het voor het zeggen heeft bij jullie branche van justitie. Wat wil je nog meer?’

‘Vergeleken met Engeland of Amerika hebben jullie hier maar een luizenleven’, meende hij.

‘Wie bedoel je met jullie? Gaat dat ook over mij?’ begon ik, voordat ik onderbroken werd door Sterke Yerke, zoals ik hem in mijn gedachten begon te noemen.

‘Ik word dat echt zat, die verdomde draaideurcriminelen. Je gooit de deur achter hun gat dicht, en verdomd als het niet waar is: nog geen drie maanden later staan ze weer voor je smoel. Dan gaan ze

weer een half jaar of zo zitten, die gore uitvreeters. Ze kosten de staat kapitalen en ze...'

'Heb je je wel eens afgevraagd waarom dat zo is? Hoe dat komt?' onderbrak ik hem.

'Hoe wat komt?' vroeg hij snibbig. 'Dat ze weer het gevang in moeten? Omdat ze stelen, natuurlijk. Omdat ze met hun gore poten niet van vrouwen of kinderen kunnen afblijven.'

'Nu haal je twee zaken door elkaar. Even een stapje terug, alsjeblieft.'

'Wat bedoel je?'

'Je had het eerst over draaideurcriminelen, meestal veelplegers van kleine vergrijpen en misdrijven. En jij bent verantwoordelijk voor de beveiliging van die groep gevangenen. Jij zit niet in een A1-beveiliging of zwaarder. Bij jou zitten geen aanranders, moordenaars, verkrachters, pedo's en andere zedendelinquenten. Of wel soms?'

Dat bleek inderdaad niet het geval te zijn.

'Laten we dan terugkeren naar de vraag: waarom steelt iemand? Steelt iemand omdat hij niet van plan is zichzelf of zijn gezin te laten verrekken? In dat geval vind ik dat niet de slimste oplossing, maar ik kan me er wel iets bij voorstellen in het huidige politieke klimaat. Vindt hij het misschien zo leuk in de gevangenis? Want klaarblijkelijk is een draaideurcrimineel zo bezien te stom voor het vak van dief. Dan zou het eerder een zielenpoot zijn en geen doorgewinterde crimineel. [*Gegniffel uit de zaal.*] Is het misschien een ziekte, zoals kleptomanie of een onderontwikkelde voorhoofdskwab? Zo iemand hoort volgens mij niet in een gevangenis thuis, maar in een psychiatrische inrichting. Is het een junk? Ook die, ziek als hij is, hoort niet in de gevangenis thuis. Waarom steelt iemand iets dat laten we zeggen tweehonderd euro waard is, terwijl hij weet of kan weten, als hij een beetje normaal is, dat hij daarvoor opgepakt kan worden en weer voor maanden vast komt te zitten? Hij kan er zelfs, onder de huidige wetgeving van de Inrichting Stelselmatige Daders, maximaal twee jaar voor krijgen. Waarom doet iemand die bij zijn volle verstand is zoiets doms?'

'Ja, luister eens. Ik weet ook niet waarom die lui weer aan het klooiën slaan. Ze krijgen van alles. Er wordt voor ze gezorgd, en toch slaan die rattenbakken onmiddellijk weer door.'

‘Wat krijgen ze dan? Op welke manier wordt er voor ze gezorgd? Kun je me uitleggen hoe jij dat ziet?’

‘Nou, na hun vrijlating komen ze in zo’n programma terecht, dat... eh, hoe heet het nou alweer...’

‘Je bedoelt de Sluitende Aanpak Nazorg?’

‘Juist, dat programma. Ze krijgen een uitkering, een huis, een zakcentje als ze uit de bak komen, een opleiding en de nodige begeleiding van de reclassering, de sociale dienst en allerlei gemeentelijke instanties, terwijl ik – nou ja, wij – verdomd hard moeten werken voor ons geld. Dat is allemaal gemeenschapsgeld. Van de belastingbetaler.’

Ze weten helemaal niets, drong het tot mij door. Ze d nken dat ze het weten, maar dat is toch echt wat anders. Ze zijn net als onze premier Rutte die ferme taal uitslaat op tv: ‘Je mag een dief die je woning is binnengedrongen, rustig een paar klappen geven’, maar niet in de gaten heeft dat hij daarmee een fundamenteel rechtstatelijk beginsel aan zijn laars lapt. Met alle gevaren van dien voor de hele samenleving.

‘Dus jullie denken dat een ex-gedetineerde na zijn vrijlating in een gespreid bedje komt te liggen? Dat hij een huis heeft, een inkomen en dat hij begeleiding krijgt om weer te re-integreren in de maatschappij?’

‘Ja. Is dat dan niet zo?’

‘Op papier wel, voor de meesten werkt het in de praktijk niet zo.’

‘Hoe bedoel je dat?’

‘Denk zelf even na, wil je. Ga de situatie voor jezelf eens na. Hoeveel van jullie hebben vroeger wel eens een uitkering aangevraagd?’

Er zaten een paar tussen.

‘Oké, hoeveel van jullie staan bij de gemeente ingeschreven waar je nu woont?’

Iedereen gaf daar een bevestigend antwoord op.

‘Goed. Wat heb je in beide gevallen nodig, om je daar in te schrijven of een uitkering aan te vragen?’

‘Een uittreksel uit het geboorteregister’, zei de een. ‘Een paspoort’, zei een ander.

‘Juist. Een paspoort, en dat heb je ook nodig om een uittreksel aan te vragen. En dan is nu mijn vraag aan jullie: als een draaideurcrimineel of een langgestrafte – die twee categorieën overlappen elkaar, zoals jullie weten – na jaren weer op straat komt te staan, heeft hij dan nog een geldig identiteitsbewijs?’

‘Huh?’

‘Niks *huh*. De vraag was simpel zat.’

‘Je wou zeggen dat die ex-gedetineerden geen geldig paspoort meer hebben?’

‘Inderdaad. Een paspoort heeft maar een geldigheidsduur van vijf jaar.’

‘Maar als ze niet meer over een paspoort beschikken, dan...?’

‘Goed gezien. Dan stort het gehele programma Sluitende Aanpak Nazorg als een kaartenhuis in elkaar. Dus die ex-gedetineerden – en dat zijn er nogal wat – moeten eerst een uittreksel uit het geboorteregister overleggen, willen ze een nieuw paspoort kunnen aanvragen. En om dat aan te vragen heb je een...’

‘... paspoort of identiteitsbewijs nodig’, klonk het bedremmeld.

‘Maar daar zal vast wel voor gezorgd worden. Daar zullen ze vast wel een regeling voor hebben’, meende een van de mentoren.

‘Natuurlijk is er zo’n regeling op papier van kracht waarin die acute opvang keurig omschreven staat. Die heet de Brood-, Bed- en Badopvang, zoals die sinds kort opgeld doet binnen alle grote gemeenten. De regeling zegt dat ex-gedetineerden zonder geldige identiteitspapieren kunnen aankloppen bij de gemeente en dat die gemeente dan verplicht is om de eerste tijd voor de genoemde zaken te zorgen.’

‘Nou, dat is dan prima geregeld’, verklaarde de mentor.

‘Wederom: op papier wel.’

‘De praktijk werkt zeker weer anders?’ opperde Bart.

Ik knikte. ‘Er zijn grote gemeenten – Rotterdam springt daar met kop en schouders bovenuit – die rustig verklaren dat ze zich niets aan die regeling gelegen laten liggen, ook al ontvangen ze er wel de rijks-subsidie voor. En bij weer andere gemeenten werkt het zo dat een ex-gedetineerde zich daar aanmeldt met het verzoek om de drie B’s, en dan te horen krijgt van een speciaal daartoe aangestelde ambtenaar: “Maar natuurlijk, meneer. Ik zie het probleem. Weet u wat? We maken gelijk een afspraak voor u. Komt u over zes weken maar eens

terug.” Wat gaan die ex-gedetineerden doen, denken jullie? Zo zonder huis, zonder inkomen, zonder paspoort, zonder een cent op zak?’

‘Die gaan weer de fout in’, mompelde Bart.

‘Hoe zou jij de zaken dan aanpakken?’ wilde Sterke Yerke weten die zich even opvallend rustig had gehouden en met een diepe frons op zijn voorhoofd voor zich uit zat te kijken.

‘In plaats van de tweeënhalf jaar gevangenisstraf die ik daadwerkelijk uitgezeten heb, zou ik er liever acht hebben gehad, als dat zou betekenen – en dat is in het geding - dat ik na het uitzitten van mijn tijd écht een nieuwe kans zou hebben gekregen om mijn leven te beteren en een nieuwe toekomst op te bouwen.’

‘Nou, waarom doe je dat dan niet? Of, liever gezegd, jij doet het blijkbaar wel, maar die verrekte draaideurcriminelen niet. Waarom niet?’

‘Omdat die mogelijkheid niet bestaat in Nederland waar je strafdossier tot je 82ste van kracht blijft. Waar je ook gaat, waar je ook staat, altijd speelt dat verdomde strafblad een rol. Het hangt als een molenstein om mijn nek en dat van iedere ex-gedetineerde. Vandaar dat het standpunt van Delinkwentie & Samenleving luidt: de echte straf begint pas na je gevangenisstraf. Wat er binnen de gevangensmuren gebeurt, ook al is het nog zo erg, is niets vergeleken met wat ex-gedetineerden na hun vrijlating te wachten staat.’

‘Hoe werkt dat dan?’ wilden ze weten.

‘Als ik bijvoorbeeld mijn doctorsgraad zou willen behalen, kan dat niet zomaar aan een Nederlandse universiteit, een semi-overheidsinstelling. Aan je promotieonderzoek zit namelijk meestal een lesverplichting vast waarvoor je een ‘Verklaring omtrent Gedrag’ moet kunnen overleggen. En daarvoor kom ik, ook al is het drieëntwintig jaar geleden dat ik ontslagen werd uit de gevangenis, niet in aanmerking, omdat ik de aantekening heb en blijf houden dat ik “vuurwa-
pengevaarlijk” zou zijn. De enige kans die ik heb om te promoveren is door dat te doen als onafhankelijk onderzoeker, maar dat kost bakken met geld. En zo zijn er duizend dingen waarvoor geldt “kan niet meer” als je een strafblad hebt. Autoverzekering afsluiten? Kan niet meer op een normale manier. Baan op jouw niveau? Kan niet meer. Een hypotheek of een levensverzekering? Ook niet. Wil je naar Amerika? Nee, dat zal niet gaan, je komt het land niet in. Heb je een ver-